

87818

Några jaktbara djurarters historia i Sverige under senare tid

AF SVEN BRYAN

5. Knölsvanen

Bland våra jaktbara djurarter, dit vi ju kunna räkna äfven svanarna, ehuru de, som väl är, icke numera äro utsatta för någon ifrigare jakt, är det icke många, som kunna glädja sig åt en så kraftig utbredning öfver stora nya områden som knölsvanen.

Det har ju sitt intresse att kunna följa en djurarts spridning från den ena trakten till den andra, framför allt då det är fråga om en så ståtlig fågel som svanen. Intresset ökas i detta fall därigenom, att detaljerna i denna spridning låta en viss regelbundenhet framskynta, som blottar något af de allra närmast liggande orsakerna till att utbredningen just har tagit det förlopp den har, äfven om de djupare liggande förbli dolda. Man har ofta spekulerat öfver orsakerna till djurens vandringar och spridning in öfver nya områden och därvid framkastat tanken på än den ena, än den andra faktorn som driffjäder: brist på utrymme, näringsbrist, öfverflöd på näring, klimatväxlingar, ofördragsamhet mot andra individer af samma art o. s. v. Det kan därför ha sitt intresse att söka analysera ett fall, där åtminstone det yttre förloppet ligger någorlunda klart.

Vi kunna nog antaga som säkert, att svanens utbredning öfver nya häckningsområden ännu icke är avslutad utan skall fortgå vidare, framför allt i västlig riktning från den nuvarande gränsen, som i stort sett ligger i Hjälmarens västra del. Detta naturligtvis under förutsättning, att han fortfarande får vara i fred för människans jaktiver eller okynne. Denna fortsatta spridning kommer säkerligen att uppvisa ett och annat intressant och för faunans forskutningar i allmänhet betydande drag, blott vi hålla uppmärksamheten på företeelsen.

3

Det är ett af ändamalen med nedanstående rader att söka föranleda den naturintresserade allmänheten till sådana iakttagelser och att inrikta dessa på vissa viktigare punkter.

Förteckning öfver svanens häckningsplatser

Till en början skola vi taga en öfersikt öfver de områden svanen för närvarande bebod och därvid också, så vitt möjligt är med tillhjälp af litteraturen eller de efterforskningar, jag själf gjort under resor i olika delar af landet eller genom förfrågningar hos andra personer, söka klarlägga, hur länge svanen funnits bosatt på de olika platserna.¹

Svanens nutida utbredningsområde inom Sverige kan uppdelas i två hufvuddelar, Mellansverige och Skåne, bada antagligen fullt själfständiga från hvarandra be- träffande spridningshistorien. Af dem har Skåne lyst svan sedan urminnes tider, det nordligare området kanske endast en kortare tid. Vi låta framställningen börja med det mellansvenska området.

Mälaren inom Uppland

Här ligger urhemmet för den mellansvenska svanstammen, som alltså från början var utprägladt ostlig, ett drag som den för öfrigt ännu bibehåller. Som bekant är det Hjälstaviken, en ganska väl afstängd vik med trång mynning ut i den egentliga Mälaren vid Ekolsund, som tidigare än någon annan del af Mälaren varit bekant som häckningsplats för svanen. Vi skola först, så rodt sig göra låter, undersöka svanens historia och uppträdande där.

Hjälstaviken. Området, som utgör 2,5—3 kvkm., är en vik af Mälaren, afstängd från denna genom ett smalt sund och alltså en tämligen själfständig sjö. Vegetationen (Phragmites m. m.) är ovanligt yppig. Viken är för närvarande tydligen så tätt besatt med svanbon, som de ovanligt gynnsamma naturförhållandena och svanens fordringar tillåta. Hvad antalet häckande par beträffar, uppskattade MEVES detsamma år 1867 till 12, en siffra som dock säkerligen var för låg, ty två år senare uppgaf ENGEHART som hade en mer ingående kännedom

¹ I detta hänseende finnes ännu mycket att taga reda på, och jag mottager med tacksamhet kompletterande meddelanden.

icke häckade spontant på platsen eller i andra ostsvenska trakter göres dock ganska sannolikt af ett par andra omständigheter. Dels var svanen ända till långt fram på 1800-talet icke känd häckande i östra eller mellersta Sverige utom Hjälstaviken och dess närmaste grannskap. Näktadt fågelns nuvarande utbredning tydligt visar, att en mängd goda häckningsplatser finnas inom detta område, dels är det mycket märkligt, att LIXX², som dock under en lång följd af år var bosatt i Uppsala blott 2 1/2 mil från Hjälstaviken, endast kände knölsvanen från Skåne. Hvad vi för närvarande känna om knölsvanens historia i Hjälstaviken gör det alltså mycket sannolikt, att Hjälstavikens och därmed hela den mellanvenska svanstammen leder sitt upphof från den nämnda, af Gustaf III iijordade inplanteringen. I densamma skulle vi därmed ha exempel på en af de mest lyckade och till sina följder mest storartade djurplanteringar, som öfverhufvud taget förekommit i vårt land.

Därmed är emellertid icke sagt, att knölsvanen aldrig förut skulle häckat inom mellersta Sverige. Det är ingalunda omöjligt, att han funnits långt tidigare, men blifvit utrotad af människan. Sådant har hans närmaste släkting sångsvanens öde blifvit inom stora delar af det inre Norrland, och dock var denna svanart betydligt svåraktomligare än knölsvanen, då den byggde sitt bo på de stora myrarnas gungfjår och ledde i betydligt gläsnare bebyggda trakter. Knölsvanen är ett synnerligen lättjagadt djur, bona äro lätt åtkomliga, och några artbundens äggplundring eller snarning vid boplatserna skulle vara tillräckliga för att utrota honom från stora områden.

Kungliga jakter på svan höllos i Hjälstaviken ännu på 1880-talet (Sveriges Natur 1915 s. 92).

Gårsviken norr om Sigtuna. Vikströox uppger 1840, att svanen utom i Hjälstaviken häckade äfven vid Gårsviken af Mälaren i Haga socken, som sålunda blir den näst äldsta häckningsplatsen. Den ligger 20 km. från Hjälstaviken och har väl säkerligen fått sitt svanbestånd genom utflyttning från denna sistnämnda. Genom sina stora och täta vassar och sitt grunda vatten mellan vassarna är denna vik ett synnerligen lämpligt tillhåll för svanar.

Inom Mälarens nordligaste del, fjärden Ekoln med omgifningar, har svanen häckat på följande platser.

Om Hjälstaviken, att där fanns 30 utkläckta kullar, hvar till antagligen kommo några förölyckade. Lönnbæge uppger för 1901 40--50 bon, och enligt uppgift af studeranden B. Wennerberg, som rätt väl känner förhållandena på platsen, är antalet par med bon för närvarande omkring 40. Svannarna bo här ovanligt tätt, ofta med betydligt mindre än 100 m. afstånd mellan bona, hvarom jag äfven själf kunde öfvertyga mig vid ett besök på platsen sistlidne vår. På 1860-talet var sjön (viken) alltså icke alldeles fullsatt. Detta stämmer också, därmed, att spridningen i större skala utom Hjälstaviken började först senare, säkerligen först vid den tid, då denna var ämnenstone i det närmaste fullsatt.

Beträffande svanens historia i Hjälstaviken omtalas han bland äldre författare af Vikströox 1840 och Fischerströox 1785 sasom häckande. De noggrannaste uppgifterna lemmas emellertid af en meddelare i Tidskr. f. jägare och naturforskare II, 1833 (sid. 676), som om de svanor, som finnas vid Ekholmsund¹, säger följande: »Antalet af dessa fåglar, som på nämnda ställe blifvit planterade af Högstsalig Kon. Gustaf III, har fordom, vid deras ankomst om våren, uppgått till 60 å 70 stycken; men på några år har detta antal ansenligen förminskats. Förhödet är fanns där endast 26. Årligen, ehuru till antalet mycket olika, häcka de i själlva sundet. Äfven uti Tjilbo-mar, ett träsk beläget 1/2 mil från Ekholmsund, plägs, åmnenstone ett par, årligen hafva sitt bo, 1832 har likväl detta icke inträffat.»

Dessa uppgifter äro tydligen delvis icke fullt korrekta. Nämligen såtillvida, som de 60--70 svanar, som om våren vistades vid Ekolmsund, till en stor del måste, sasom faller ut af det som för närvarande, ha utgjorts af sångsvanar. Det är mycket osannolikt, att vid denna tid, då uppländska häckningsplatser voro okända utom Ekolmsundstrakten och då svannarna i Hjälstaviken voro så pass fåtaliga, att de endast häckade i »själlva sundet» och icke i viken för öfrigt, knölsvanen skulle samlats i större mängd om våren. Hvad som mest gör anspråk på vårt intresse i det citerade uttalandet är dock uppgiften, att svanen var inplanterad i Hjälstaviken af Gustaf III. Uppgiften är ju mycket kortfattad och lemmas mer i förbigående, men möjligheten att svanen

¹ Det ursprungliga namnet på Ekolmsund.

6

Sjöfjärden. Sannolikt häcka här flera par, men endast en boplats har blifvit mig meddelad, nämligen midt emot Skokloster (meddel. af stud. G. Ahlander).

Lärstaviken. som går in mot Örsundsbro från Ekolns sydvästra del. I denna långsträckt v. vik rik på tät vassar, har svanen icke funnits så särdeles länge. Enligt förra ägaren till Bjälkesta egendom, kapten v. Heijne, häckade svanen icke i hans barndom, omkr. 1860, i trakten, men då han efter en tids bortvaro återkom dit och bosatte sig på Bjälkesta i början af 1890-talet, häckade den där. Fiskaren vid Bjälkesta uppräff mig 1917, att svanen icke häckat där i hela hans tid, men åtminstone i 20 år, och fiskaren vid Vik på motsatta sidan af viken mindes, att svanen häckat därstädes omkr. 20 år. Man torde alltså med en hög grad af säkerhet kunna påstå, att svanen icke häckat i Lärstaviken före 1880-talet, sannolikt först sedan omkr. 1890. Detta göres också sannolikt af uppgifterna från den närbelägna Alstasjön (se nedan).

År 1917, då jag under sommaren var bosatt vid Lärstaviken, häckade där 7 svanpar, det västligaste ett litet stycke upp i Örsundaån, det östligaste strax väster om Viks slott, alltså inom en sträcka af 6—7 km. Med fränriktning af nämnda par i än häckade 2 på norra och 4 på södra stranden. Alla goda och medelgoda platser med tillräckligt afstånd från andra häckningsplatser voro då besatta; åtminstone en boplats, en hög af vägorua uppkastad säf (Scirpus) på sjulfva stranden, måste t. o. m. betecknas som mycket otillfredsställande.

Ekoln för öfrigt. Af egen erfarenhet från 1880-talet, då jag som pojke under en följd af somrar bodde vid Ekolns norra strand, vet jag, att svanen under denna tid icke häckade i norra och nordvästra delen af Ekoln. Professor G. Cederström, som sedan gammalt känner trakten kring Krusenberg, har meddelat mig, att det är knappt 20 år sedan svanen började häcka i Ekhamnsviken. I Ekolns nordligaste delar är svanen säkerligen yngre, sannolikt invandrad efter 1910.

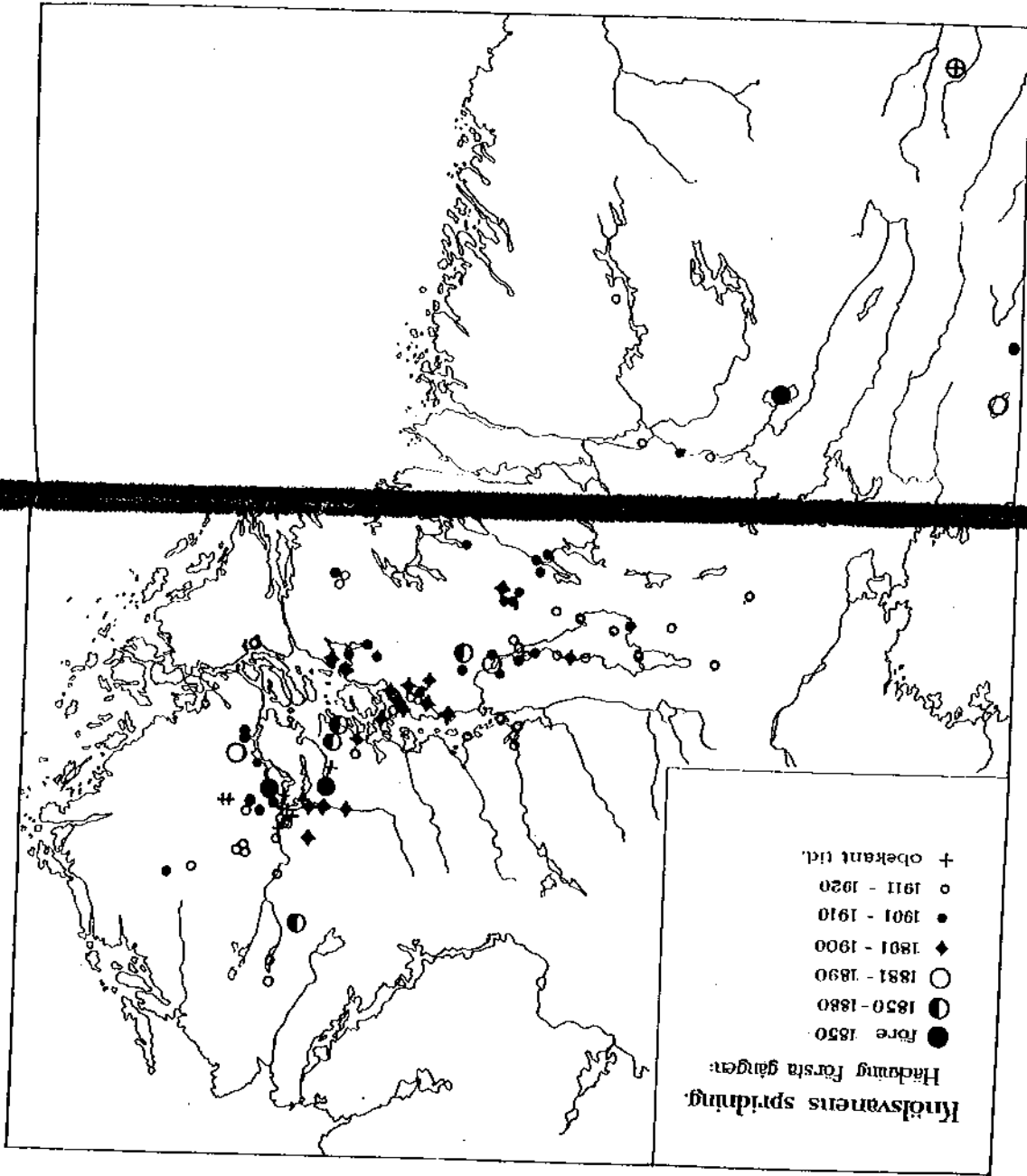
Häckningsplatserna äro, såvidt bekant är, följande (ärtalen angifva tiden för iakttagelserna); i de fall då ingen meddelare är uppgifven, äro iakttagelserna gjorda af mig själf.

1. Vassen vid Sjö ångbåtsbrygga 1917. 2. Straux öster om Krusenberg 1917. 3. Ekhamnsvikens inre del

(se ofrun). 4. Vid ön Fläskjan 1915 (meddel. af docent G. Samuelsson, som sett fotografi af boet). 5. Nedanför Fredrikslund, första året 1915 eller 1916 (uppgift af befolkningen), men vissa är kan på grund af isgångens åverkan på vassen ingen häckning äga rum här. t. ex. 1919. 6. Dalbyviken 1917. 7. Bodarnaviken, första och enda vängren 1913, då en större massa vass än vanligt af isen blifvits ihop utanför Bodarna (meddel. af gårdens ägare). Förmodligen är det samma bo, som äsytas i Frän Jaktmarker och Fiskevatten 1913, där det talas om en kull vid Ytternäs. 8. Udden närmast nordost om Bodarna 1918, då isen drifvit upp en större vasshög här. I vanliga fall torde svanar icke vilja häcka på denna för ett svanbo egendomliga plats på fasta landet och med skogen omedelbart intill bokanten. 9. Vårdsåtraviken. Möjligen finnes här mer än en boplats, särskildt torde den stora vassen innanför Skarholmen lämpa sig väl, ehuru intet blifvit bekant om häckning här. Det enda bo jag själf sett låg i en liten vassrugg vid södra kanten af Uppsala universitets naturskyddsområde 1918. Redan 1913 häckade svanen i Vårdsåtraviken (Frän Jaktm. o. Fiskevatten 1913), och äfven 1916 hade han ungar där. 10. Vid Flotsund 1913 och 1914 (samma tidskriftsår-räng och meddel. af stud. Wallén). Åtminstone 1914 låg boet helt nära ångbåtsbryggan.

Mälaren för öfrigt inom Uppland. För att börja med de trakter, som ligga i omedelbar anslutning till de nyss nämnda, kan först omtalas, att svanen häckar i viken vid Steninge söder om Sigtuna, men blott sedan kort tid, 1908—1910 (uppgift af en fiskare i trakten). Vidare häckar han sedan obekant tid i Boviken söder om Ekolnsund samt sedan minst 23 år i Svinnegarnsviken söder om Enköping (allt enligt uppgift af apotekare Wennerberg och stud. B. Wennerberg). Däremot häckar han icke i den egentliga Ekolmsundsvikens norra del, men i södra delen vid Gäskär och Tallskär sedan många år och i Grysta vik så långt man minnes tillbaka (vanligen 2—3 par men 1902 7 par. Meddel. af herr J. O. Höök). Enligt Svandström (1890) häckade svanen omkr. 1880 i Lillkyrka sn., som ligger omkr. 15 km. svdöst om Hjalstaviken. Möjligen var det i någon vik af Mälaren. Sandströms uppgift härstammar emellertid från annan person och kan möjligen grunda sig på öfversomrande svanar, som icke häckat.

Karta till Knötsvärens spridningshistoria

Däremot häckar svanen på grund af brist på lämpliga boplatser icke på hela sträckan längs segelleden mellan Sigtuna och Stockholm med undantag af nyssnämnda vik vid Steninge. Mellan Eldgarn och Hillesjö sydväst om Stäket synas dock någon gång svanar med ungar, men de komma från andra områden. Likaså saknas häckande svan i fjärdarna väster om Skolandet från Sjöslott och söderut.

Mindre sjöar i Uppsala län

1. Thilbo mar., som omtalas i Tidskr. för Jägrare och Naturforskare 1882 (jfr oifvan), finns icke utsatt på de nutida kartorna, men på östra stranden af Hjalsta-viken ligger gården V. Thil och ett stycke öster därom byn Thil. Söder om den sistnämnda ligger ett litet kärr, som fordom kanske var vattenrikare.
2. De s. k. *Dygarna strax söder om Enköpings*. Detta område, som icke är någon egentlig sjö, utan ett granska stort öfversvämmadt parti af Enköpingsån vid dess mynni-ning, har haft ett häckande svanpar sedan 1915 eller 1916 (meddel. af stud. B. Wennerberg). Området är mycket rikligt beväxt med vass och hyser den för de täta vassruggarna typiska fågelfåunan, bl. a. brun kärrhök och rörsångare.
3. *Ålsta-sjön* väster om Örsundsbro. Här har svan, enligt uppgift af fiskaren på platsen, uppehållit sig tidvis sedan gammalt, men har häckat först sedan mitten eller slutet af 1890-talet. I sjön häckar endast ett par, som brukar ha bo i det inre af den med vass och annan vegetation uppfyllda viken vid Taxnäs, stundom dock uppe på land. Stundom har ännu ett eller två par svanar byggt bo i sjön, men de ha då snart bortjagats af häman i det gamla paret, en ovanligt stor och gammal fågel »med nästan alldeles svart hufvud». Han tålde ej ens, att ett annat par byggde bo på så långt afstånd från hans eget som i sjöns västra vik, d. v. s. på öfver 1 km. afstånd. År 1916 försökte ett annat svanpar bygga på omkr. 50 m. afstånd men blef bortkördt.
4. *Ekeby-sjön* i Vänge sn väster om Uppsala. Denna lilla sjö, som numera är något sänt genom adoppans upprensning, är enligt fiskaren på platsen på intet ställe mer än en fot djup under sommarvattenståndet. Vid mitt besök 1917 var hela ytan så när som på mycket

fa och små häckar öfvervuxen med näckrosblad och andra växter. Första året svanen hade bo i sjön var 1897 eller 1898. Boet ligger än i den ena, än i den andra af de mycket täta vassruggar, som kanta sjön, utom ett år, då fåglarna på grund af ovanligt högt vatten byggde boet på ett upplutet flak af bottnen. Men då kälren smälte bort ur flaket (eller sumpgasen gick bort?), sjönk detta, och därmed förstördes äggen. Svannarna lämnade då sjön för året, men ha annars bott där hvarje år. I den närläggna ännu mindre Sättrasjön har svan däremot aldrig häckat, ehuru äfven den har rätt täta vassar.

5. *Fundbosjön* vid Frötuna. Här har svanen häckat sedan 1893 (meddel. af direktör J. Möllersvärd).

6. *Gården* (Gårdsjön) och *Bynsjön* i Fundbo. I den förstnämnda har svan häckat endast en gång, nämligen omkr. 1913. Åtminstone ett annat år har ett svanpar (samma som föregående?) haft bo i den närläggna lilla Bjursjön (meddel. af direktör J. Möllersvärd och stud. S. Möllersvärd).

7. *Nedre Föret*, en sjöliknande utvidgning af Fyris-åns nedersta lopp. Längst inne vid Sunnersta fann jag ett bo 1917, och enligt uppgift i Fran Jaktmarker och Fiskevatten, ärg. 1913, häckade svan här åtminstone så tidigt som 1913.

8. *Öfre Föret* mellan Nedre Föret och Uppsala. Här har svan häckat sedan ett par eller några få år vid östra stranden (meddel. af fiskare Lindgren).

9. *Fyrisån vid Storaeda*. År 1914 hade ett par svanar sitt bo här, men blefvo skjutna af en tjufskytt; hvarefter ingen häckning förekommit (meddel. af häradsskrifvare Lidfors).

10. *Vässjön* i Viksta sn. Denna sjö, som är mycket grund oaktadt sin stora areal, har vid sydstranden några täta bestånd af mycket grof bladvass. Dock är det icke här, som svannarna haft bo, antagligen emedan de ej fått vara i fred tack vare det närläggna Södervissjö, utan bona ha legat midt ute i sjön i täta ruggar af säf (Scitrus). Enligt meddelande af skogvaktare Johansson i Dalboda, har svan häckat här sedan minst 40 år tillbaka. Såvida denna uppgift är riktig och icke beror på förväxling med sängsvanars uppträdande om våren skulle denna sjö alltså vara ett af Upplands äldsta tillhåll för knölsvanen. Egendomligt är emellertid, att under sådana

förhållanden ingen spridning till närbeläggna sjöar ägt rum. Vendelsjön har sålunda oaktadt endast en mils afstand från Visjön tydligen fått sina svanar i samband med en spridning längs Fyrisån från Mälaren. Enligt uppgift af en fiskare vid den närbeläggna Långsjön i Björklinge, som dock ej bott så länge i trakten, skulle svanen först under 1900-talet häckat i Visjön. Efter 1914, då sjön sänktes, lär han icke haft bo där. Någon gång har det händt, att ungar icke blifvit flygfärdiga förr än sjön lagt sig på hösten och sålunda frusit fast i isen.

11. *Vendelsjön* i Fyrisåns öfre lopp. I denna sjö, som jag sedan gammalt känner väl till på grund af egna besök och förfrågningar hos ortsbefolkningen, har svan häckat under de senaste åren, dock endast ett par. År 1914 försökte ett par häcka i sjöns södra del utanför Romsårbo, i det de byggde upp ett bo af gammal säf (Scirpus). Sjön är nämligen här nästan igenvuxen af mycket tätta säfrugar. Men fåglarnaingo ej vara i fred för okynniga pojkar, och några ägg utkläcktes icke. Samma försök upprepades på samma ställe något af de båda följande åren. År 1917 byggde svanarna bo på ett nytt ställe, i ett mycket tätt bestånd af bladvass (Phragmites) vid stranden norr om Gälön, och här ingo de vara i fred, så att ungar (3 st.) nu utkläcktes för första gången. Äfven före 1914 sågos svanar uppehålla sig i sjön, tidvis äfven under sommaren, dock icke så tidigt som på 1890-talet.

12. *Tegelsmorasjön* i Tegelsmora. Här häckade svanen för första gången 1917 eller 1918, då den byggde bo vid en liten holme. Bo fanns på samma ställe 1918 och 1919, men ej 1920. Svannarna ha aldrig fått vara ostörda och kläcka ut sina ägg och ha sålunda ej haft ungar. 1919 försvann den ens fågel, antagligen bortskjuten. Tegelsmorasjön är svanens nordligaste häckningsplats i Sverige.

Däremot har svanen ännu icke häckat i Dannemora bruk (bestända uppgifter föreligga om Strömmaren, Fälaren, Finnsjön, Åkerbysjön och Skälåsjön), icke heller i Långsjön i Björklinge socken, ehuru ett par uppehållt sig i denna sjö hela sommaren 1918.

Mindre sjöar i Stockholms län i Uppland

1. *Transtasjön* i Knifsta sn. Här har jag under senare år iakttagit häckande svanar med ungar, alltid endast ett par. Enligt uppgift af direktör J. Möllersvärd har svanen häckat här genska länge, antagligen sedan 1890-talet, enligt andras åsikt dock först under 1900-talet. Sjön är mycket liten och grund, rikligt försedd med vass.
2. *Sälvsjön* vid Nor i Knifsta. Svannar har häckat sedan omkr. 1905, men ej hvarje år, då de icke fått vara tillräckligt i fred.
3. *Vallozen* i Knifsta. I regel häckar icke svanen här, då inga fullt lämpliga platser finnas, men ett år, 1915, lades ägg, ehuru inga ungar kläcktes. (Denna och närmast föregående uppgift är benäget lämnad af fr. J. G. v. Paykull på Valloxåby.)
4. *Fyrisjön*. I denna rätt stora sjö har svanen länge haft sitt tillhåll. En af traktens fiskare uppgaf för mir för ett par år sedan, att häckning ägt rum sedan minst 30 år, och att där länge bott flera par. Härmed stämmer också en uppgift i tidskriften Jägaren (årg. 1898, I, sid. 175), att svan häckat i denna sjö sedan omkr. 1883, men att där ännu 1898 blott fanns ett par.
5. *Ormsdalsjön* vid Rosersberg. Här häckade svan första gången omkr. 1908—1910 och har sedan fortsatt häckat, ehuru icke hvarje år.
6. *Edsjön* i Eds sn. Svannar häckar sedan omkr. 1909 i ett enda par, som alternerar mellan olika platser af sjön.
7. Två små sjöar vid *Norrby* i *Välbo* sn. Här häckade ett svanpar i hvardera sjön 1918, obekant sedan hur lång tid (meddel. af stud. G. Gardtman).
8. *Hosjön* i Knutby sn. Denna sjö sänktes 1899—1900, och därefter blef fågellifvet rikare, emedan fåglarna lättare kunde nå ned till bottnen efter näring. Det var först efter sänkningen, som svanen invandrade till sjön. Enligt en skogvaktare i trakten, som lämnat dessa uppgifter, häckade svan för första gången omkr. 1907. *Kourhovf* uppger dock (1907), att svanen redan detta år häckade i flera par i sjön, hvartför begynnelseåret antagligen bör förläggas något längre tillbaka. Vanligen häcka 5—6 par numera.
9. *Kärpfven* väster om föregående. Här började svannarna häcka först senare än i Hosjön, omkr. 1911. Nu-

nera häcka 3 par meddel. af nyssnämnde skovaktare. I andra sjöar i denna trakt har svanen icke häckat.

10. Slutligen kan på tal om Upplandsjöarna också nämnas, att svan häckat i en vik af *Sältsjön*, nämligen vid *Näsby* norr om *Djursholm*, där ett par hade bo och uppfödde 5 ungar 1919. De hade ären förut uppehållt sig på platsen utan att häcka (meddel. af stad. E. Upmark).

Från *Bimbotrakten* föreligger en osäker uppgift om häckning i den lilla *Kundbysjön* för några år sedan, men för närvarande är svanen icke bosatt i sjöarna i denna trakt.

Da vi nu öfvergå till *Södermanland*, ha vi framför allt att byrga på relogörelser i Södermanlands länss jaktvårdsförenings arsskrift, i hvars årgångar fr. o. m. 1895 finnas införda många uppgifter om svanens successiva spridning i länet, hvilka bära tillförlitlighetens prägel, i det de bl. a. göra tillbörlig urskillnad mellan häckning och annat uppräddande. Tack vare dem är det möjligt att få en god öfverblick öfver svanens historia i länet. Da intet annat angives, äro nedanstående uppgifter hämtade från nämnda arsskrift.

Den plats i Södermanland, där svanen först började häcka, var *Rinkesta* i *Ärila* socken, där 3 sma sjöar utgjorde hans hemvist. Detta började 1875, och då svanen vid denna tid endast fanns i *Hjälstaviken* med omgifningar och i *Täkern*, måste man antaga, att spridningen till Södermanland utgatt från något af dessa områden. Säkterligen skedde den från *Hjälstaviken*, ty ännu 1908 var *Täkern* den enda häckningsplatsen i Östergötland, och spridningen därifrån synes altså ha börjat betydligt senare än från *Uppland*. *Upplandsvannarnas* flyttningar höst och vår gingo ju också öfver Södermanland, hvilket ökar sannolikheten för nyss gjorda antagande. Afståndet från *Rinkesta* är till *Täkern* för öfrigt mer än dubbel så stort som till *Hjälstaviken*.

År 1906 häckade svanen i 22 socknar i detta län och hade under sträcktiden observerats i 51 socknar.

Mälaren i Södermanland

När svanen för första gången slog sig ned i Södermanlands mälärvikar, är icke närmare bekant; vi kunna blott konstatera att det sannolikt skett före 1890, hvilket framgår af uppgifterna om *Öfver-Enhörna* och *Jäders* socknar.

Om *Öfver-Enhörna* sän uppgiftes 1897, att svanen häckat där under flera år, och detsamma säges om *Jäders* sän. Tva år tidigare säges om *Mälaren* i allmänhet, att några par häckade där. Antalet synes sålunda icke varit särskildt stort, och indytningen lag antagligen icke så långt tillbaka i tiden. År 1898 uppges svanen häcka äfven i *Aspö* och *Torsvands* snar och dessutom i *Häljarö*, *Fogdö* och *Frisö* snar. Beträffande dessa tre kunna dock uppgifterna antingen syfta på den egentliga *Mälaren* eller den i förhållande till densamma nästan fullt sjöfästfändiga stora viken *Söderfjärden*. I denna bodde svanen dessutom vid nämnda två äfven i *Härads* sän och vid *Fiholm* i *Sältes* sän. På sistnämnda plats funnos 1899 två par. I *Kärnbo* och det nyss omtalade närbelägna *Öfver-Enhörna* häckade 1902 flera par, i *Aspö* 1911 7 par, i den nämnda *Söderfjärden* bodde 1907 många par, och äfven 1913 talas om ökning i de kring densamma belägna socknarna. Tva år tidigare sådes svanen ha ökat i antal öfverallt i *Mälaren*.

Hjälmaran i Södermanland

I full öfverensstämmelse med spridningens allmänna riktning är det i *Hjälmarans* allra östligaste del, *När sjöfjärden*, som svanen först börjar uppträda som häckfågel. Detta skedde omkring 1890, alltså obetydligt senare än vid *Mälarens* sydstrand. Spridningen för öfrigt framgår af följande uppgifter.

Om den nyssnämnda *När sjöfjärden*, som ligger i *Husby-Bekarna* och *Gillberga* socknar, uppges 1895, att svanen hade häckat där under de senare åren i förstnämnda socken. Än så länge tydligen i endast ett par, ty 1900 talas det om ett nytt par, men ännu 1902 funnos där endast dessa båda par. År 1905 häckade dock redan flera, 1907 många par, och 1911 säges *När sjöfjärden* vara full af häckande par. År 1903 uppträfs för hela *Hjälmaran* minst 8 par; minst två nya lokaler ha kommit till, nämligen *Tandlaviken* och åtminstone en på *Hjälmarans* norra sida. *Tandlaviken*, jämte *När sjöfjärden* *Hjälmarans* östligaste del, fick sitt första svanpar först 1902 eller kort förut. Två nämnda år fanns där endast ett par; 1905 synas dock flera ha häckat där. Redan tidigare hade dock *Floviken* i *Tästerno* sän på *Hjälmarans* norrsida fått början till ett svanbestånd, i det att ett par 1898 häckade där för första gången. I denna socken häckade 5—6 par 1912.

och 1917 bl. a. ett par i Hjälmarsätterviken (troligen sedan kort tid; meddel. af kand. T. Ringström). Andra socknar på sjöns norra sida, dit svanen med fågel sprid sig, äro *Lista*, där häckning ägde rum från 1906 och möjligen tidigare, och *Oja*, där 2 par hade bon 1908, 12—15 par 1912 och 7—10 par 1913. I *Näsudda* funns ett par 1913. Vidare har han häckat i Torsbrofjärden af södra Hjälmaren (meddel. af dr G. Alm).

Mindre sjöar i Södermanland

Som redan är omtaladt, var *Rinkesta* i *Irsta* s:n den tidigaste häckningsplatsen för svan i Södermanland. Första bosättningen skedd där år 1875, då ägg insamlades, och medelaren härom (E. Boussyedt i Sv. Jägarförb., Tidskr. 1875 sid. 153) tillägger, att det var första gången detta skett på åtminstone 35 år. Det var säkert första gången utan alla inskränkninagar. Häckningsplatserna för det första och de nya par, som med tiden bosatte sig på trakten, utgjordes af 3—4 små sjöar, där det ännu 1875 blott tycks ha funnits ett par (det talas om 7 ungar; samma meddelare i samma tidskr. 1877), men 1899 5 bon. De andra socknar eller sjöar, från hvilka medelalanden ingång om häckande svan, uppräknas här nedan, hvarvid början göres med de platser där fågeln uppträdde tidigast.

Barfva s:n. Här uppgafs svanen 1897 ha häckat flera ar i småsjöar.

Floda s:n. I Kyrksjön började häckningen 1896, i Abbotnassjön 1902 eller möjligen något tidigare, vid Vegersberg och i flera småsjöar först 1903. Ar 1908 sagas alla lämpliga lokaler i denna socken vara upptagna af svanar, men i Hissjön bosatte sig sådana dock först 1911.

Ostra Vingåker. I Näsaren började häckningen 1902, i en annan oömind sjö 1904, i Lassjön 1909 (det sistnämnda enligt meddel. af folkskollärare Arvin).

Aker. I Bondkroken och Källmyren häckade svan första gången 1904, i Brätorsjön 1905.

Stenkvista. Denna socken nämnes först 1906, men svanen säges då häcka allmänt där.

Sjön *Långhalsen* norr om Yngaren. I denna lägrsträcktta sjö häckade 1907 3—4 par.

Fristuna s:n. I Hallstön började svanen häcka 1910, men 1912 häckade han i flera sjöar i trakten.

Näsudda s:n. I Kalksjön funns 1913 2 kullar. I en liten sjö i trakten af *Mariefred* häckade svanen 1917.

Jullita s:n. I Ebbosjön häckade svanen första gången 1918 och funns kvar 1920. Den hade ett par, tre år förut uppehållit sig där hela somrarna utan att häcka meddel. af hl. dr M. Essen).

Ispon i Botkyrka sylväst om Stockholm. Här bosatte sig svanen 1914 (Sv. Jägarförb., Stockholmsafd. årskr.), men har icke fått vara tillräckligt i fred för fortsatt häckning.

Möjligen äsvftar en och annan af uppgifterna om de förut omtalade socknarna vid Mälaren och Hjälmaren icke endast svanbestånd i dessa sjöar utan också i småsjöar.

Värke

Hvad först *Hjälmaren* beträffar, häckade svanen 1917 här och hvar i den söder om Vinön belägna fjärden, den s. k. södra Hjälmaren. (Alm 1917). Häckplatserna lägo här (enligt skriftligt meddelande från samme person) utanför Segerjö och vid Vinön. På det förstnämnda stället har häckningen ägt rum åtminstone 10 år (meddel. af lektor J. Ljungqvist). För år 1915 omtalas i lämnets jaktvårdsförenings årsberättelse 7 ungar från Göksholms ägor. Däremot har svanen ännu icke börjat häcka i Hemfjärden utanför Örebro, hvars vidsträckt vassar och fågellif för öfrigt dock visa, att området är svanerligen lämpligt för fågeln (E. Rosensvärg i Närkes Alleh. s:n 1920).

Af de *mindre sjöarna* i *Värke* finns uppgift om häckande svan från *Skarvsjön* i Hackvad, där två par häckade 1914, och *Tysslingen* väster om Örebro, där ett par hade ungar 1916 (jaktvårdsförenings årsber.). Dessutom häckade svan åtminstone 1920 vid Kvismarens järnvägsstation i en liten vattensamling, som utgör resten af den sänkta sjön *Kvismaren*, hvarjünste han troligen också häckat i *Vibysjön* i närheten af den nyssnämnda Skathysjön (meddel. af lektor J. Ljungqvist).

Västmanland

Inom den del af *Mälaren*, som faller inom detta landskap, har svanen häckat utanför Västerås åtminstone vid *Fälö-Lindö*, där detta inträffade första gången 1913 (meddel. af dr G. Alm).

del af stud. E. Petterson), vid *Kvickesund* (meddel. af fil. stud. T. Ringsström) samt i trakten kring *Strömsholm*. Här äro äfven två mindre sjöar bekanta som häckningsplatser. Tidigast häckade svanen i Strömsholmstrakten i sjön Freden 1913. Då fåglarna ickeingo vara ostörda, flyttade de nästa år till den lilla viken sydväst om Strömsholms järnvägsstation. Ett senare år hade de bo i norra ändan af Hammarviken, ett annat vid ön Billingen (egna efterforskningar hos ortsbefolkningen). Äfven i Ladugårdsjön vid Strömsholm har ett bo funnits (kand. T. Ringsström).

Enligt en obestämd uppgift i *Sv. Jägarförb.* Tidskr. 1894 sid. 148 skulle svanen redan detta år varit bosatt i Västmänland. Någon bestämd lokal angifves dock icke, och uppgiften förefaller knappast sannolik.

Östergötland

Detta landskaps förmärsta svansjö är som bekant *Täkern*, som också var den, som tidigast fick sitt svanbestånd. Enligt en utredning af E. Lönnberg i Fauna o. Flora 1919 har emellertid Täkern icke synnerligen länge varit ett tillhåll för häckande svanar, det är sannolikt, ehuru ej fullt bevisadt, att den första bosättningen här ej skedde förr än 1840—1860. Under sådana förhållanden är det antagligt, att Täkern blifvit koloniserad från Hjulstaviken eller åtminstone Uppland. Man skulle också kunna misstänka den gamla skånska svanstammen, men dels ligger Täkern i upplandsvannarnas årliga flyttningssväg, under det att långa ströftåg i nordlig riktning icke synas företagas så ofta af krölsvanen, afjördt mindre ofta än af vissa andra vattenfåglar, dels ha vi i ofvanstående redogörelse funnit, att Hjulstavikens svanar redan före 1840 hade förökats sig så, att de börjat flytta öfver till andra områden (Garnsviken).

Uppgifterna om utvecklingen af Täkerns svanbestånd äro icke synnerligen många. År 1879 uppräktas 6—8—10 par häcka där (*Sv. Jägarförb.* Tidskr. 1879 sid. 29), i slutet af 1880-talet 5—6 par (Sundström 1890), på 1890-talet, då antalet minskat, endast 4—5 par (ERENHOLM), men 1913 hyste sjön enligt BEVER BERG 40—50 bon, och denna forskare ansåg, att sjöns naturförhållanden icke tillåto någon afsevärd ytterligare ökning af antalet. Därmed stämmer också bra öfverens, att just vid denna

tid och något tidigare svanen började sprida sig i Östergötland utom Täkerns gränser.

Ganska länge var nämligen Täkern den enda östgötasjö, som hyste bofast svan. Enligt bestämda uppgifter i Jaktvårdsföreningens årsberättelse var så fallet alla åren 1901—1908, och först nästa år uppträdde svanen i en ny sjö.

Kungsörnsjön (Norrbyjön) mellan Boren och Roxen. Här bosatte sig enligt samma årsberättelse ett par svanar 1909 och utkläckte 3 ungar, och 1911 och 1912 funnos där två par. 1911 med 8 ungar.

Boren. I denna sjö häckade svanen för första gången 1912 (Floor i Fauna o. Flora 1912). Äfven för 1914 uppges där ett bo i *Sv. Jägarförb.* Tidskr. 1914 sid. 379.

Roxen. Lönnberg upptägar 1915 svanen sasom häckfågel i denna sjö. Den torde bosatt sig där kort förr, ty enligt Jaktvårdsfören. årsberättelse häckade svanen, som ofvan påpekats, 1912 endast i Täkern och Kungsörnsjön, men började 1913—14 att utbreda sig inom trakter, där den förr saknats (namn uppges icke).

Säterna i Hagerstad s:n. omkr. 60 km. sydost om Täkern. Om svanens bosättning här och dess förhistoria har kontraktsprosten dr A. R. Alvin lämnat mig följande intressanta upplysningar. Åtminstone sedan 1893 ha större eller mindre skaror svanar under våren och hösten slagit sig ned i Säterna ett par eller några dagar. Först året 1912 eller 1913 stannade ett par kvar öfver hela sommaren, dock utan att häcka. År 1914 stannade ett par, redde bo och lade ägg invid Kettilstadsstranden, men okynniga pojkar förstörde äggen och boet. 1915 byggde svanarna bo på ett annat ställe, nära prästgården, och kläckte ut 4 ungar. Följande år byggde de också bo på samma plats, men boet förstördes vid bärgningen af vassen, och sedan dess ha inga svanar häckat i sjön.

Enligt samme meddelare har det af andra personer uppgifvits, att svan för några år sedan häckade i sjön Rengen nära Bjärka-Säby. Möjligen är så fallet äfven med Glan, då svanen här blifvit fridlyst, men bestämda uppgifter föreligga icke.

Västergötland

Hornborgsjön. Enligt samstämmiga uppgifter af G. KOUTHOFF (1907) och R. SÖDERBERG (1907) saknades svan

diär på 1860-talet, först på 1880-talet visade han sig diär och häckade första gången 1889. Tio år senare uppges med bestämdhet i Skaraborgs läns jaktvårdsförenings årsberättelse, att Hornborgasjön fortfarande var svanens enda hemvist, och att diär endast häckade 1—2 par. År 1905 funnos däremot omkring 20 bon (Söderberg). Efter sjöns sänkning har han försvunnit, fanns 1917 möjligen i 1—2 par och lade 1918 möjligen en kull ägg, som ej kläcktes (meddel. af kand. N. Törnquist).

I den lilla *Sjöorsjön* sydväst om Falköping häckade svan 1904 och 1905 men ej senare (Söderberg 1918), och i Vartoftasjön fanns ett par hela sommaren 1919 (häckande? Meddel. af kand. N. Törnquist).

Säkerligen kommer emellertid svanen, om han får vara ostörd, att med tiden sprida sig ytterligare i Västergötlands leriga och vassrika insjöar och flera lika beskaffade vikar af Vänern.

Småland

Den enda plats, diär man säkert vet, att svanen har häckat, är *Kåfsjö mosse* norr om Värnamo, alltså midt i landskapet. Diär upptäcktes han af denna intressanta mosses utforskare, jägmästare Wibeck, enligt hvilken uppgifter svanen häckade diär 1898 och tidigare. (Da tiden för den första bosättningen här är obekant, har jag på kartan äfven satt ett +.) Om det är från Skåne eller norrifrån, som koloniseringen skett, är omöjligt att afgöra. Platsen är väl skyddad med sina vidsträckt grungdyar, den är bekant bl. a. såsom en af grågåsens senaste tillflyktsorter i det inre landet och kan nog ha lockat svanar till sig från vidt aflägsna trakter.

Skåne

Det är intet tvifvel underkastadt, att svanen i Skåne förekommer fullt spontant och sedan uråldriga tider. Skåne utgör tillsammans med Danmark ett område, diät svanen af allt att döma vandrat in söderifrån, utan all förbindelse med någon mellansvensk svanstam.

Redan LINNÉ omtalar svanen från sin skånska resa, i det han uppger, att den »kläcker ungar» vid *Malmö*, hvilket sannolikt syftar på Rörssjön vid Malmö, diär enligt Nilsson ännu i början af 1800-talet svan häckade. Sedermera

har sjön torrlagts. År 1849 omtalar WALLENGREN¹, att svanen hade bo vid *Ljusby* i östra Skåne. Nästa uppgift finna vi hos MEYER (1868), som omtalar, att vid *Böringsjön* i sydvästra Skåne sedan flera år häckade ett par svanar. Fran ungefär samma trakter omtalar ÖRTENSON (hos SUNDBERGM 1890), att svanen häckade här och diär i *Özby* och *Skifts* härader, och liksom uppger THOTT (hos SUNDBERGM 1892), att svanen häckade i alla sjöar i sydvästra Skåne, men sällan i mer än ett par i hvarje, och att den vid denna tid (1880-talet) var stadd i ökning. I *Tonne sjö* i *Sällkära* började den häcka 1869 (CARLSSON 1878). I Skåne gick individantalet redan under 1800-talets förra hälft och kanske redan tidigare tillbaka bl. a. på grund af de små, kärrartade sjöarnas torrläggning.

Vilja vi på grundval af nyss meddelade bouppreckningar göra en beräkning af den nutida svenska svanstammens styrka, skulle vi komma till följande uppskattning af antalet häckande svanpar, som naturligtvis dock är mycket approximativt.

Mälaren i Uppland (Hjälstaviken 40—50 par)	70 par
Mälaren i Södermanland	25
Västmanland	5
	100 par
Hjälmaren i Södermanland	35 par
Närke	10
Mindre sjöar i Uppland	30
Södermanland	45
Närke	5
Östergötland (Tältern 40—50 par)	55
Västergötland (Hornborgasjön före 1915)	20
Skåne	10
	Summa 310 par

Ofvunstående beräkning torde vara något låg, diä antalet bör ha ökats, sedan de senaste meddelandena inföto. I Hornborgasjön är dock stammen numera slutt. Dess-

¹ Wallengen kallar svanen Cygnus musicus och tillägger: »C. olor har veterligen ej varit sedd här.» Att svanen ej häckade i Skåne, är ju gifvet. Den bestämda uppgiften om bobyggnaden tyder på att författaren helt enkelt förväxlat de båda arternas latinska namn. Äfven andra författare ha sammablandat dem.

utom tillkommer ett rätt stort antal icke fortplantnings-
dugliga svanar.

Några sidor af spridningsförloppet och dess orsaker

För att få en sammanfattad bild af det yttre spridningsförloppet sådant det beskrifvits i föregående redogörelse, kunna vi kasta en blick på kartan, där olika tecken äro begränsade för boplatserna, allteftersom de tagits i anspråk tidigt eller sent.

Vi ännu därvid, att spridningen från den skanska stammen varit så godt som ingen, om vi icke möjligen kunna räkna den lilla kolonien i Värnamotrakten som en adäggare af densamma. Orsakerna här till kunna ligga dels i bristande fredning, hvarom vi dock icke känna något med bestämdhet, dels i det förhållandet, att sjöarna i Skånes svenska grundskap icke inbjudit till kolonisering, då de icke i tillräckligt yppig utbildning äga den rika strandvegetation, framför allt af bladvass, som är det förnämsta villkoret för svanens trefnad. Därför blef det förnämsta villkoret för svanens storartade koloniseringsverk, som nu som bäst pågår.

Att detta öfverhufvud blef en möjlighet, därför ha vi otvifvelaktigt lagstiftningen att tacka. Fredningsbestämmelser ha utfärdats i alla de trakter, där svanen visat tendens att bosätta sig, och befolkningen har också re-spekterat dem med större villighet, än då det grüllt många andra större djur, hvilket torde bero på den estetiskt tilltalande anblick, svanarna erbjuda. Fåran har i allmänhet icke så mycket hotat från jägarna som från okynniga pojkar.

En annan gynnsam faktor eller rättare sagt nödvändig förutsättning för spridningen är den omständigheten, att svanen försatts inom ett område, där han rundt omkring de först koloniserade platserna haft sjöar att tillgå, som både i klimatiskt och vegetationshänseende voro mycket lämpliga, men ännu lediga. Och en lika nödvändig förutsättning är gifvetvis också, att föryngringen är så stark, att ett årligt nativitetsofverskott uppstår, som måste söka sig utkomst i nya trakter.

En blick på kartan visar oss, att svanen under sin spridning, såsom ju naturligt är, med tiden tagit områden i besittning, som leqat allt längre bort från de

ursprungliga spridningscentra. Utbredningen har med vissa undantag fortskridit radiärt med längre och längre radier. Ännu omkring 1880 gick gränsen för svanens häckningsområde sådana ganska nära spridningscentrum i Hjulstaviken.

Undantag från denna regelbundenhet i områdets förstomde föreliggande dock. Vissa sjöar ha blifvit koloniserade betydligt tidigare än deras närmaste omgrifning. De ha tydligen varit alldeles särskildt lämpliga såsom häckningsplatser. Sådana sjöar eller vikar äro Gårnsviken af Mälaren nordost om Sigtuna, Tåkern, Hornborgsjön, Rinkestasjöarna i Södermanland och Vissjön i norra Uppland. Äfven vid deras kolonisering har dock den nämnda regelbundenheten i tidsföljd gjort sig i någon mån gällande, i det att Gårnsviken, som ligger närmast Hjulstaviken, besattes tidigast, den adägsna Hornborgsjön däremot senast, först 1889, ehuru denna sjö är alldeles särskildt lämplig, hvilket framgår däraf, att den i senare tid lyst icke mindre än ett tjog svanbon. Sådana relativt tidigt koloniserade platser ha i sin ordning blifvit nya spridningscentra, hvilket i betydlig grad stör regelbundenheten i spridningsförloppet.

Desutom har koloniseringen inom de äldre områdena blifvit rikligare ju längre tiden framskridit. Detta sammanhänger därmed, att de sämre häckningsplatserna tydligen tagits i bruk först senare, de bästa betydligt tidigare. För att få klart för oss hvad som menas med bättre och sämre häckningsplatser, är det skäl att undersöka svanens fordringar i detta hänseende.

Af svanens hela uppträdande och lefnadsätt är det tydligt, att han är i hög grad beroende af tillgång till områden, som ha en lämplig värtighet af diverse rötter o. d., som kunna tjäna honom till näring, och som erbjuda dessa näringsväxter på måttligt djup. Då svanen ju icke kan dyka ned med hela kroppen, kan han icke nå längre ned än halsen räcker. Vi se också, att de förnämsta svansjöarna just äro vatten med ringa djup öfver stora områden; Hjulstaviken, Tåkern och Hornborgsjön äro goda exempel härpå. De bada sistnämnda sjöarna ha också fått sitt svanbestånd i hög grad ökad efter sänkningar, hvarigenom de grunda områdena betydligt förstorats, och detsamma gäller också om andra (t. ex. Hosjön i Uppland).

Men vegetationen tjänar svanen icke blott till nä-

ring, den lämnar honom också material till bona, och svanens fordringar äro i detta hänseende ganska bestämda. De flesta svanbon äro förtärligade af vass (örvass, Phragmites communis), och det är tydligt, att svanen med förkärlek begagnar sig af detta material, då det står till förfogande. Ofta använder han vasshoppar, som isgrängen vräkt upp och som han blott delvis omformar, oftast staplar han dock själf upp bona, och dessa få då den vanliga, regelbundet runda formen. Man finner ju som bekant också svanbona äfven i de tätaste vassriggar omkringna af ett öppet bälte, där vassstjälkarna blifvit afbitna. Ofta ligga bona djupt inne i vassen, dolda från alla håll, ofta dock öppet synliga från ett eller flera håll, nödtorftigt dolda på sin höjd då den nya vassen för året skjutit upp. Stundom ligger boet fullkomligt öppet från alla håll, vare sig detta är det ursprungliga läget, hvilket det faktiskt stundom är, eller uppstått sekundärt genom vinddrifning från annan plats. Att vassen är svanens älskingsmaterial för boet beror tydligen, utom på dess massvisa förekomst, äfven därpå, att den tack vare strånas ihållighet har stor bärighet. Medan vattenståndet ännu är högt, äro bona också stundom flytande. Jag har dock endast sett ett sådant. Vanligen nå de ned till bottnen med sitt midtparti, ehuru kanterna undersida står högt öfver densamma. Några sådana fasta bon, som jag den 13 maj undersökte i Hjalstaviken, lågo på resp. 65, 70, 75 och 75 cm. djup. Alltså var bonas höjd på midten omkring en meter, då de ju höjde sig icke så obetydligt öfver vattenytan, och med en diameter af ungefär två meter kniiva de en anseelig massa byggnadsmaterial.

Det förefaller emellertid, som om svanarna aldrig från början afse att ha sina bon flytande. Det nyss omtalade flytande boet hade antagligen från början hvilat på bottnen, ty vattenståndet var vid tillfället i fråga ovanligt högt och hade stigit de senaste dagarna. På flera platser har jag också fått den uppgiften af ortsbefolkningen, att svanarna under våren med ovanligt högt vattenstånd icke begagna sina vanliga boplatser, utan bygga bona längre uppe mot land, och stundom, då vattnet stigit afsevärdt, lära de alldeles öfverge de redan färdigbyggda bona och bygga nya på grundare vatten. Det finns också i Utömen nedan nämnda af sif. Vid lägre vattenstånd längre fram på sommaren finnas naturligtvis inga flytande bon.

Exempel på att äggen blifvit förstörda genom stigning af vattenståndet och öfvergifts af svanarna (Hosjön i Uppland 1916).

(Tjanska ofta bygger dock svanen af säf (=kälvass = Seiprus lacustris). Självf har jag kinnedom om 7 platser för sadlana bon förutom en del något osäkra uppgifter af andra personer. De ha med ett enda undantag legat fast mot bottnen, oftast på öfversvimmade strandängar, och då säfven endast till obetydlig del håller sig upprätt vintern öfver, har materialet alltid utgjorts af säfhögar, som blifvit sammanvräktta under isgrängen, ehuru de senare omformats af svanarna. Säfbona ha alltid legat rittt synliga åt alla håll. En enda gång har jag, som sagt, sett ett säfbo, som var flytande och dref fritt omkring för vind och vag. Det var i Hjalstaviken. Såvdu icke detta bo snart dref in på grundt vatten, torde det vallat bebygrarna stor missräkning. Säfven håller sig nämligen flytande endast en kort tid efter islossningen, då den porösa massan i stråna ännu är luftfylld, och jag fruktar, att det gick för detta svanpar på samma sätt som för en koloni skrattnasar, som af öförstånd lagt sina ägg på ett stort drifvande säffiak i Lärstaviken (en mil norr om Hjalstaviken). När en tid hade gått, fanns af hela säffaket ingenting kvar, det hade sjunkit till bottnen och därmed masarnas ägg, och af de 20—25 bon, kolonien innehöll, räddades endast 2—3, som blifvit byggda på tuvor längre inne vid land.

I regel torde nog svanarna själfva betrakta säfven som ett mera sekunda material. Dock finnas exempel på att de byggt säfbon, äfven om tillgång till vass funnits. Sålunda tjuorde de ett par år försök med hickning i Vendelsjöns säfbestånd, innan de byggde i den vassrugge, som sedermera bief deras hem, och i Vissjön (liksom den förstnämnda bekägen i norra Uppland), där dock stora vassbestånd finnas vid ena stranden, bodde de i säfbruggar. Dessa lågo dock ovanligt väl till, nämligen långt ute från stranden och sålunda väl skyddade.

Endast i undantagsfall begagnas annat material till bona än vass eller säf. Sålunda har jag sett ett bo, som jämte något vass var uppbyggt af rötter af näckros m. m. 1 och dy, alltså ungetar sådant material, som säng-

¹ Uttrycket i Jägarstatistiken och Kollektivens "Nordens fåglar", att boet i regel bygges af rötter och vattenväxter, är alltså något missvisande.

svanen brukar använda, och ett bo lades på en uppåtten del af bottnen (se ofvan Ekebynsjön).

I alla de fall, då jag kunnat skaffa mig kännedom om svanarnas uppträdande vid tiden före den första bosättningen, har det visat sig vara en undantagslös regel, att de först under några år uppehållit sig i sjön en kortare eller längre tid af sommaren, innan de börjat häcka. De ha alltså först orienterat sig i trakten för att utvälja den lämpligaste platsen. Dessa rekognosceringsresor ha antagligen företagits af unga svanar innan de uppnått fortplantningsduglig ålder. Erförandet af nya boplatser är här alltså en följd af den hos fåglarna — och för öfrigt äfven därgjuren — allmänt utbredda vanan att äfven ofasadt höst- och vädryttningarna, ströfva omkring under ungdomstiden. Då denna hos svanarna tycks ricka under flera år, kan platsvalet göras grundligt och resorna utsträckas långt. Måhända är detta orsaken till att spridningen stundom skett med rätt stora hopp från det gamla området, t. ex. då Arila-(Rinkesta-)sjöarna i Södermanland och Hornborgasjön första gangen koloniserades.

Svanens spridning öfver nya områden har, som vi sett, rätt ganska fort. Fran en punkt i Mälaren (eller två närliggande: Hjälstaviken och Garmsviken) och en i Östergötland (Tåkern) har den på 4—5 årtionden hunnit att omfattat hela Södermanland, nästan hela Uppland och en stor del af Östergötland jämte delar af Närke, Västmanland och Västergötland, ett ganska stort landområde. Hvarför har den icke i stället haft till resultat en indrivrikare besättning i ett mindre område, alltså tätare kolonibildning?

Frankastandet af denna fråga har sitt berättigande, ty besvarandet belyser orsakerna till att spridningen tagit det belopp den fått. Svaret är för den något invigde icke svårt att finna. Det bör sökas på ett gebit, som vi kunna kalla svanens själslif, och det psykologiska drag hos denna fågel, som haft en så afgörande inverkan på koloniserings hela förlöpp, är hanens argsinthet och ofördragsamhet mot sina likar. Tabrika äro de tillfällen, då man iakttagit, med hvilken svartsjuka hanen bevakar det område han utnått åt sig och sin famlij. Yngre och svagare hanar motas gänast bort, om de försöka tränga inom detsamma gränser, och sålunda komma många annars lämpliga boplatser att stå oanvända. Ögonvittnen ha berättat, hur den starkare svanbanen fattat

den svagare i nacken och tryckt ned hans hufvud under vattnet, ett kväfningsförsök som kanske skulle lyckats, om icke människor rott ut till valplatsen och med årena tvungit segraren att släppa sitt tag. Denna måhet om utrymnet kan möjligen från början bero på näringsbehöfv; det behöfs nog en icke så obetydlig areal betesmark på sjöbotten för en svantamilj under en sommar, och om djupet endast på vissa ställen är lämpligt för svanhalens längd, kan ju afståndet till nästa pars område behöfva vara rätt stort. I Hjälstaviken, där bottnen ofverallt tycks vara näringsrik och vattnet grundt, lägo bona orvanligt tätt, stundom på betydligt närmare afstånd från hvarandra än 100 m., på andra ställen åter fordra fåglarna större utrymme, ibland långt utöfver det, som måste anses skillett från näringssynpunkt, såsom i den grunda och näringsrika Alstasjön (sid. 10).

Hvilken är orsaken till denna ofördragsamhet är, säkert är, att talet om brist på utrymme, som man så ofta hör, då det gäller orsakerna till djurarternas utbredning, är betydligt mer berättigadt beträffande knölsvanen än beträffande många andra djur.

Litteraturförteckning

Da serien uppsatser om de jaktbara djurens historia härmed är afslutad, lämnas här nedan en förteckning öfver den litteratur, som blifvit citerad i afdelningarna 1—5. I de fall, då platsen, där vederbörande uppgift är publicerad, blifvit omtalad i texten, sker intet omnämnande här nedan.

- ALLWIN, J. Beskrifning öfver Vestbo härad i Jönköpings län. Jönköping 1846.
 ——. Beskrifning öfver Östbo härad i Jönköpings län. Jönköping 1852.
 ——. Beskrifning öfver Mo samt N:o och S:o Vedbo härad i Jönköpings län. Jönköping 1857.
 ——. Beskrifning öfver Vista härad uti Jönköpings län. Jönköping 1859.
 ALM, G. Undersökningar rörande Hjälmarens naturförhållanden och fiske. — Undersökningar rörande Sveriges fiskerier etc. utg. af Kgl. Landtbruksstyr. II. 1917.
 AXENSTUS, F. B. Beskrifning öfver provinsen Dalarna. Falun 1862.—68.

- BEKE, B. Tåkern, en bok om fåglarnas sjö. Stockh. 1913.
- BERGMAN, C. F. Oeconomisk beskrifning öfver Vadsbo härad uti Västergötland och Skaraborgs höfdingedöme. Uppsala 1759.
- BEXELL, S. P. Hallands historia och beskrifning. Göteborg 1818.
- BILLBERG, G. Utkast till en Fauna Gothlandica etc. — K. Vet.-Akad. Handl. 1809.
- BLUTHERS, G. Oratio encomiastica de Dalia. Uppsala 1632.
- BOHMAN, J. Vättern och dess kuster. II. Örebro 1840.
- BROCCMAN, C. F. Beskrifning öfver åhe i Öster-Götland befintlige säder etc. Norrköping 1760.
- CRAELIUS, M. G. Försök till ett landskaps beskrifning uti en berättelse om Tuna läns, Sefvedes och Aspelands häraders fögderie uti Calmar höfdinge döme. Kalmar 1774.
- DALMAN, L. R. N. Örslösa församling. — Skarab. läns Bush.-Sällsk. Handl. 1818.
- EDELSTAM, FR. Skogarne och jakten. I: Uppland, skildring af land och folk. Bd 2, hft 1, Uppsala 1903.
- EKMAN, SV. Norrlands jakt och fåske. — Norrländskt Handbibliotek. 4. Uppsala 1910.
- — — Ett par svenska däggdjurs utrotningshistoria. — Pop. Naturv. Revy 1913.
- EKSTRÖM, C. U. Elg-Jagt. — Tidskr. f. Jäg. o. Naturf. III, 1834.
- ENGELHART, G. Jaktzoologiskt fran Hjelstaviken. — Sv. Jägarförb. n. Tidskr. 1869.
- ENGHOLM, V. A. Om fågellifvet i sjön Tåkern. — Bih. t. K. Vet.-Akad. Handl. 22, afd. 4, 1897.
- EJSSÉJN, R. Vargminnen från nordöstra Södermanland. — Söderm. läns Jaktvärf. årsskr. 1908.
- FERNOW, Beskrifning öfver Värmland. Göteborg 1773.
- FISCHERSTRÖM, J. Utkast till beskrifning om Mälaren. Stockh. 1785.
- V. GREIFF, L. Anteckningar angående jakt och djurfångst i Sverige. Stockh. 1828.
- HAGELLÖF, J. Om Grönbo pastorat i Skåne. Akad. afh. Lund 1856.
- HASSELGREN, H. Fran vårt lands djur- och växtvärd. II. Uppsala 1915.
- HEMELIN, E. M. Anteckningar om jakten i Björkviks socken i forna tider. — Södermanl. läns Jaktvärf. årsskr. 1907.
- HOLMBECK, A. E. Bohusläns historia och beskrifning. Uddevalla 1842—46. 2:a uppl. Örebro 1847.
- HÜLPERS, A. Dagbok öfver en resa igenom de under Stora Kopparbergs höfdingedöme lydande län och Dalarna år 1757. Västerås 1762.
- — — Samlingar till en beskrifning öfver Norrland, 1—5. Västerås 1771—1797.
- HULTÉN-CAVALLIUS, G. O. Wärend och virdarna. 1863—68.
- KOLTHOFF, G. Om förändringar i svenska fågelfaunan under det sist förflutna halfseklit. — Zoolog. Studier, tillägn. T. Tullberg. Uppsala 1907.
- KURCK, A. Anteckningar om Rådjuret. — Sv. Jägarförb. n. Tidskr. 1863.
- LESTADIUS, L. L. Notiser i Tidskr. f. Jäg. o. Naturf. III, 1834.
- LAURENIUS, J. Dissertatio de Ydris. Ostrogothiae territorio. I. Uppsala 1.38. Akad. afhandl.
- LINELL, A. Beskrifning öfver grefskapet Dal. Stockh. 1851.
- LILJEBORG, W. Sveriges och Norges ryggradsdjur. I. Däggdjuren. Uppsala 1874.
- LINDBOHM, E. Om älgen på Halle—Hunneberg. — Sv. Jägarförb. n. Tidskr. 1886.
- V. LINNÉ, C. Carl Linnæi öländska resa, förrättad 1741. (Ur serien De hästa böckerna, Stockh. 1907).
- — — Carl v. Linnés skånska resa. (Ur: Boksamling, utg. af de skånska landskapens hist. o. arkeol. förening. Lund 1874.)
- — — Iter dalekaricum. (Ur: Carl von Linnés ungdomsskrifter, utg. af K. Vet.-Akad., Stockh. 1889.)
- LINDSKOG, P. E. Försök till en kort beskrifning om Skara stift. Skara 1912—14.
- LJUNGSTROM, C. J. Åhs och Vedens härader samt staden Borås. Stockh. 1865.
- — — Kinnefjärdings och Kållands härader samt staden Lidköping. Lund 1871.
- LUNDIUS, N. Descriptio Lapponiae, utg. af K. B. Wiklund. — Svenska Landsmål, 1905, hft 5.
- LÖNNBERG, E. Djurvärlden. I: Uppland, skildring af land och folk, Bd. 1. Uppsala 1901.
- — — Några villevrådsarters nutida utbredning i Skåne. — Sv. Jägarförb. n. tidskr. 1908.
- — — On the geographic races of Red deer in Scandinavia. — Arkiv f. Zoologi, Bd. 3. 1906.

- LÖNNBERG, E. Sveriges Rygrads djur. I. Däggdjuren. Stockh. 1914. II. Fåglarna. Stockh. 1915.
- Hur länge ha svanar haft hemvist i Tåkern? — Fauna o. Flora 1919.
- Några ord om Hjälsstavikens fågelfauna. — Sveriges Natur 1920.
- МАЛМ, А. W. Göteborgs och Bohusläns fauna. Rygradsdjuren. — Göteborg 1877.
- MEYER, W. Bidrag till Sveriges ornithologi. Berättelse om en resa till Öland och Skåne. — Öfvers. K. Vet.-Akad. förhandl. 1868.
- МОДИН, Е. Anteckningar om Härjedalens fauna. — Bih. t. K. Vet.-Akad. Handl. 25, afd. 4. 1906.
- Gamla Tåsjö. Örebro 1916.
- МОНТИЕ, Н. Studier öfver Gottlands senkvartärns historia. — Sv. Geol. Unders. Ser. C. Stockh. 1910.
- NEANDER, E. Om de i Skåne förekommande arterna af hjortsläktet, särskildt med afseende på deras utbredning inom provinsen. — Sv. Jägarförb. n. tidskr. 25, 1887.
- NISSON, S. Skandinavisk fauna. I Däggdjuren. Lund 1847.
- PERSSON, G. Beskrifning öfver Öland, besynnerligen det norra motet eller fögderiet. Uppsala 1768.
- RADLOFF, F. V. Beskrifning öfver norra delen af Stockholms län. II. Uppsala 1805.
- RAAF, L. F. De i Ydre härad af Östergötland fordom brukliga vapen, dess vildbråd, rofjdjur, jakter och ryktbaraast skyttar. — Sv. Jägarförb. n. tidskr. 1866.
- ROOSBERG, Historisk beskrifning om Småland i gemen. Karlskrona 1770.
- SPERXANDER, R. Zur Kenntnis der quartären Säugetierfauna Schwedens. — Bull. Geol. Inst. of Upsala, No. 6, Vol. III, 1897 (1898).
- SJÖBORG, H. H. Utkast till Blekinges historia och beskrifning. Lund 1792.
- STRÖM, E. M. De Angermannia. Dissert. Uppsala 1705. — Äfven öfversatt af E. Modin under titeln: Angermanland, akademisk afhandling af Erik Mickelsson Ström. Hårnösand 1905.
- SUNDEVALL, C. J. Om Kronhjørtten, med särskildt afseende på dess förekommande i Skåne. — Tidskr. f. Jäg. o. Naturf. III, 1834.
- SUNDESTRÖM, C. R. Mittheilungen des Ornithologischen Komitees der K. Schwedischen Akademie der Wissenschaften. III, IV. — Bih. t. K. Vet.-Akad. Handl. Bd. 16, afd. 1. 1890; Bd. 17, afd. 1. 1892.
- SÖDERBERG, R. Hornborgasjöns fågellif. — Arkiv f. Zoologi. Bd. 1, 1907.
- Några anmärkningsvärda fågelobservationer från Hornborgasjön och trakten däromkring. — Fauna o. Flora 1918.
- TEXOW, S. W. Öfversikt af Vornlands och Dals rygradsdjur. Karlstad 1880.
- THUNBERG, C. P. Observationes nonnullae in Historiam naturalem Smolandiae. Dissert. Uppsala 1802.
- TIBERTIUS, T. Beskrifning öfver Vreta Closters socken uti Östergötland. — K. Vet.-Akad. Handl. 1755.
- TISTIUS, G. A. Bidrag till kändedomen om Östra Smålands vertebratfauna. Akad. afh. Stockh. 1868.
- WALLENGREN, H. D. J. Fåglar i nordöstra Skåne. — Öfvers. K. Vet.-Akad. förhandl. 1849.
- Nordöstra Skånes fauna. — Öfvers. K. Vet.-Akad. förhandl. 1866.
- WALLIN, J. Gotländska samlingar, Stockh. 1747.
- WESTERLUND, C. G. Bidrag till kännedomen om Ronnebytrakterns fauna och flora. Uppsala 1890.
- WIBECK, E. Fågellifvet på västra Smålands myrar och kärr. — Sv. Jägarförb. n. tidskr. 1904.
- WISSELEKEN, P. Bihang till Ny Smålands beskrifning. Jönköping 1847.
- WIKSTRÖM, J. E. Stockholms flora. Med en inledning, innehållande en öfversikt af stockholmstraktens naturbeskaffenhet. Stockh. 1840.
- WIRT VILLEBRAD, beskrifvet af jägare och fackmän under red. af G. Kolthoff. Stockh. 1914.
- ÅRHMAN, L. E. Beskrifning öfver provinsen Gestricksland. Stockh. 1861.
- ÅSTRÖM, C. P. Några iakttagelser rörande de vertebrerade djur, som förekomma i trakten af Lomma. Akad. afh. Lund 1859.
- ÖDMAN, J. Chorographia bahusiensis. Thet är: Bohusläns beskrifning. Stockh. 1746.
- ÖLLER, J. J. Beskrifning öfver Jernshögs socken i Blekinge. Växjö 1800.

SVENSKA JÄGAREFÖRBUNDETS TIDSKRIFT

Femtionde årgången

UPPSALA 1921
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.